

Mednarodni anketi o kriminaliteti oz. viktimizaciji Slovenija (Ljubljana) 1992–1997 (1. del)

Zoran Pavlovič *

Članek je uvod v serijo, v kateri bomo predstavili rezultate dveh krogov Mednarodne ankete o kriminaliteti oz. viktimizaciji, ki smo ju opravili v letih 1992 in 1997 v Sloveniji. Tokrat predstavljamo cilje in metodologijo ankete, ter glavne rezultate, ki se nanašajo na petletne trende viktimizacije po konvencionalni kriminaliteti. Ugotovili smo, da je nasploh stopnja viktimizacije dokaj stabilna, toda nasilna in kontaktna premoženjska kriminaliteta je v porastu. V članku podrobneje poročamo o značilnostih posameznih tipov kriminalitete, ki so zajeti v anketi, in o stališčih žrtev do koristnosti specializiranih služb za pomoč žrtvam, če bi take imeli – večina žrtev je izrazila, da bi bila taka pomoč dobrodošla. Rezultate primerjamo z dostopnimi rezultati iste ankete v 11 razvitih državah.

Ključne besede: kriminaliteta, kriminalna statistika, anketa o viktimizaciji, viktimizacija, žrtve, Slovenija.

UDK: 312.7 (497.4)

1. Uvod

O naravi, ciljih in metodologiji Mednarodne ankete o kriminaliteti oz. viktimizaciji (International Crime Victim Survey) smo v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo že pisali.¹ Zato si tokrat, ko poročamo o rezultatih ponovne ankete v Sloveniji in primerjavah s tisto leta 1992, le na kratko osvežimo spomin.

Mednarodna anketa o kriminaliteti (viktimizaciji) je obsežen raziskovalni projekt, ki ga je ob koncu 80-tih zasnovala skupina pri Univerzi v Leidnu in Ministrstvu za pravosodje Nizozemske pod vodstvom Jana van Dijka. Anketa, katere rezultati naj bi dopolnili uradne statistike o kriminaliteti, bili pa naj bi tudi mednarodno primerljivi, je v prvem krogu leta 1989 zajela 11 industrializiranih držav. Le-tim so se v drugem krogu leta 1992 pridružile, ob sodelovanju in pomoči UNICRI inštituta (Inštitut Združenih narodov za raziskovanje kriminalitete in pravosodja v Rimu), številne države v razvoju in tranziciji. V tretjem krogu, v letih 1996/97, je projekt zajel že čez 50 držav; baza podatkov vsebuje čez 130.000 anket! Anketa naj bi se tudi nadalje ponavljala na štiri leta – naslednji krog torej sledi že leta 2000.

Anketa zajema v vsaki državi oz. mestu (ponekod se zaradi stroškov omejuje na mestna območja – tako smo leta 1992 izvajali tudi pri nas anketo samo v Ljubljani) vzorec najmanj 1.000 gospodinjstev. S ponavljanjem se kajpak vzorec, na katerem je mogoče izvajati bolj podrobne analize, veča. Anketo v razvitih državah izvajajo telefonično, kjer pa to zaradi premajhne pokritosti s telefonskimi priključki ni mogoče, pa s terenskim anketiranjem.

Vprašalnik zajema vprašanja o trinajstih opisno opredeljenih tipih kriminalitetnih oškodovanj, katerih žrtev je lahko bil v petletnem obdobju pred anketo anketiranelec osebno (rop, osebna tatvina, spolni napad, telesni napad oz. grožnja, zahteva po podkupnini in potrošniška goljufija) ali pa kdo drug v gospodinjstvu (celotno gospodinjstvo nas zanima v zvezi s tatvino motornega vozila ali motornega kolesa ali kolesa, tatvino iz/z vozila, namernim poškodovanjem vozila ter vlomom in poskusom vloma v hišo/stanovanje). Pri vsakem dogodku, katerega oškodovanec je bil anketiranelec ali gospodinjstvo v petletnem obdobju, vprašalnik ponuja nadaljnja vprašanja za podrobnejšo analizo, npr. število dogodkov v enem (prehodnem) letu, vprašanja o (ne)prijavljanju dogodka in razlogih za (ne)prijavljanje, o resnosti dogodka za žrtev ipd.. Poleg teh so vsem anketirancem (ne glede na morebitno viktimizacijo/oškodovanje) namenjena vprašanja o strahu pred kriminaliteto, kaznovalnimi naravnostmi, odnosu do policije in o načinih varovanja premoženja.

V Sloveniji smo pri anketi sodelovali dvakrat: leta 1992 smo anketirali 1.000 ljubljanskih gospodinjstev, leta 1997 pa smo z vzorcem 2.053 gospodinjstev zajeli celo Slovenijo. Zaradi primerljivosti s prejšnjim krogom smo 1.020 gospodinjstev anketirali v Ljubljani, preostalih 1.033 pa sorazmerno drugod po Sloveniji. Anketa je potekala po telefonu.²

Mesto Ljubljana smo nad-vzorčili zaradi primerjave z anketo leta 1992, ko smo prav tako v Ljubljani opravili 1.000 razgovorov. Mestna okolja se glede pojavov, ki jih anketa meri, pomembno razlikujejo od preostalih. Zato je pri vseh izračunih rezultatov za celotno Slovenijo, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju, uporabljeno obteževanje, ki korigira odstopanje vzorca od dejanskega deleža Ljubljančanov v strukturi prebivalstva Slovenije – v Ljubljani je 270.000 prebivalcev, v Sloveniji pa malo manj kot dva milijona.

¹ Podrobneje o anketi glej v Zoran Pavlovič: "Mednarodna anketa o viktimizaciji – Slovenija 1997", raziskovalno poročilo, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, raziskava št. 118, Ljubljana 1998.

* Zoran Pavlovič, dipl. psiholog, doktor znanosti, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana

² Zoran Pavlovič: Mednarodna anketa o viktimizaciji – Ljubljana 1992, RKK 44/1993/2, str. 129–138.

Na tem mestu bi radi pregledno predstavili različne skupine podatkov, ki smo jih pridobili z anketo, in nekatere primerjave – tako v času (v primerjavi z merjenjem leta 1992 v Ljubljani) – kot mednarodno, v primerjavi z rezultati iste ankete iz 11 industrializiranih držav, za katere so nam podatki dostopni.

2. Stopnja viktimizacije – Ljubljana in Slovenija 1997

Ključne sumarne rezultate, ki se nanašajo na pogostnost kriminalnega oškodovanja, povzemamo v Tabelah 1a. in 1b., v katerih prikazujemo vse tipe kriminalnih dogodkov, in jih primerjamo na podlagi štirih podvzorcev: Ljubljana 1992, Ljubljana 1997, zunaj Ljubljane 1997 in celotna Slovenija 1997.

anketi leta 1992, ko je bilo oškodovanih 64.3 % anketirancev. Toda takrat je anketa zajemala en tip viktimizacije več (namreč vlome v garaže in druge zaklenjene zunanje prostore; ta tip je bil v anketi leta 1997 izpuščen), tako da je porast nekoliko večji od prikazanega.

Razlika med Ljubljano in celotno Slovenijo je velika (červeno ne nepričakovana): v Ljubljani sta oškodovani v petih letih dve tretjini vseh anketirancev, v Sloveniji manj od polovice; v Ljubljani je tretjina vseh oškodovana večkrat, v Sloveniji manj od četrtine.

Kot vidimo v Tabeli 1a., beležimo težnjo rasti za oškodovanja v petletnem obdobju pred anketo pri skoraj vsakem

TABELA 1a: Prevalenca (odstotek žrtev) za petletno obdobje

DOGODEK	OBDOBJE	v zadnjih petih letih							
		Ljubljana '92		Ljubljana '97		izven Lj. '97		Slovenija '97	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
CELOTEN VZOREC									
Kraja motor. vozila		12	1.2	15	1.5	12	1.2	25	1.2
Kraja iz / z vozila		193	19.3	243	23.5	129	12.6	290	14.1
Vandaliziranje vozila		271	27.1	284	27.5	193	18.9	413	20.1
Kraja motor. kolesa		27	2.7	10	1.0	11	1.1	22	1.1
Kraja kolesa		144	14.4	142	13.7	56	5.5	136	6.6
SAMO LASTNIKI VOZIL		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Kraja motor. vozila		12	1.5	15	1.8	12	1.4	25	1.5
Kraja iz / z vozila		193	24.6	243	29.5	129	15.1	290	17.0
Vandaliziranje vozila		271	34.5	284	34.5	193	22.7	413	24.2
Kraja motor. kolesa		27	13.2	10	7.6	11	3.5	22	3.7
Kraja kolesa		144	18.3	142	17.2	56	6.7	136	8.1
CELOTEN VZOREC		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Vlom		72	7.2	125	12.1	51	5.0	122	6.0
Poskus vloma		85	8.5	86	8.3	34	3.3	82	4.0
Rop		16	1.6	45	4.4	23	2.3	52	2.5
Osebn. tatvnia		136	13.6	169	16.4	80	7.8	185	9.0
Spolni prestopki (ženske)		55	9.8	73	12.0	32	6.2	75	7.1
Telesni napad / grožnja		85	8.5	136	15.8	110	10.8	235	11.5

Najprej globalne številke, ki niso razvidne iz tabel: v petletnem obdobju pred anketiranjem je bilo oškodovanih (z dejanji, ki jih anketa zajema, pri tem pa niso bile upoštevane potrošniške goljufije in korupcija) 47.8 % anketirancev ali njihovih gospodinjstev. V samem mestu Ljubljana je bilo oškodovanih kar 65.6 % anketirancev, od tega dobra polovica večkrat oz. po različnih tipih kriminalitete.³ Stanje je podobno kot pri

zajemem tipu kriminala. (Opaziti pa je zanimiv upad tatvin motornih koles. Ta vozila so očitno nekoliko manj priljubljena kot pred leti, saj jih tudi poseduje nekaj manj anketirancev.) Toda razlika je statistično pomembna le pri vlomih, ropih in telesnih napadih/resnih grožnjah.

Anketa po uvodnem "screeningu" sprašuje po dogodkih v zadnjem letu, kar prikazujemo v drugem delu Tabele 1b. Ti rezultati nakazujejo bolj drastične razlike med merjenjema 1992 in 1997. Nekateri tipi oškodovanja sicer ohranjajo presegljivo stabilnost (npr. tatvine avtomobilov, motornih koles in koles), spolni napadi kažejo določen porast, toda tatvine iz/ z avtomobilov, namerna poškodovanja vozil (vandalizem),

³ Kolikokrat je bila oseba oz. gospodinjstvo oškodovano zaradi istega tipa kriminalitete v petih letih ("incidenca"), anketa ne zajema. Odstotek oseb oz. gospodinjstev, ki so bila večkrat oškodovana z enakim dejanjem v enem (zadnjem) letu, je zajet in predstavljen v tabelah v prilogi raziskovalnega poročila.

TABELA 1b: Prevalenca (odstotek žrtev) za enoletno obdobje

DOGODEK	OBDOBJE	v zadnjih petih letih							
		Ljubljana '92		Ljubljana '97		izven Lj. '97		Slovenija '97	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
CELOTEN VZOREC									
Kraja motor. vozila		3	0.3	3	0.3	2	0.2	4	0.2
Kraja iz / z vozila		57	5.7	95	9.2	47	4.6	107	5.2
Vandaliziranje vozila		72	7.2	135	13.1	72	7.1	162	7.9
Kraja motor. kolesa		4	0.4	2	0.2	2	0.2	4	0.2
Kraja kolesa		35	3.5	35	3.4	18	1.8	41	2.0
SAMO LASTNIKI VOZIL									
Kraja motor. vozila		3	0.4	3	0.4	2	0.2	4	0.2
Kraja iz / z vozila		57	7.3	95	11.5	47	5.5	107	6.3
Vandaliziranje vozila		72	9.2	135	16.5	72	8.4	162	9.5
Kraja motor. kolesa		4	2.0	2	1.5	2	0.6	4	0.6
Kraja kolesa		35	4.4	35	4.2	18	2.1	41	2.4
CELOTEN VZOREC									
Vlom		18	1.8	43	4.2	16	1.6	39	1.9
Poskus vloma		25	2.5	33	3.2	14	1.4	33	1.6
Rop		2	0.2	21	2.0	7	0.7	18	0.9
Osebn. tatvna		38	3.8	67	6.5	30	2.9	70	3.4
Spolni prestopki (ženske)		18	3.2	28	4.6	14	2.7	32	3.0
Telesni napad / grožnja		18	1.8	69	6.7	44	4.3	95	4.6
Potrošniška goljufija		243	24.3	180	17.4	107	10.5	235	11.4
Korupcija (podkupovanje)		6	0.6	16	1.5	12	1.2	25	1.2

vlomi in osebne tatvine so se podvojile, napad/grožnja se je potrojila, ropi, ki smo jih pred petimi leti komaj kaj zabeležili, pa so z 0.2 % skočili na 2 %!

Del razlike (med petletnim in enoletnim okvirom) je mogoče pripisati metodološkemu razlogom: leta 1992 smo anketirali šele septembra, leta 1997 pa v pravem času, namreč januarja in februarja – vprašanja pa se nanašajo na *predhodno* leto. Zato so morda številke za petletni okvir bolj zanesljive, ker je ta metodološka razlika manj prizadela oceno dogodkov v petletnem kakor pa v enoletnem obdobju. Pa vendar, spominjanja nekaterih dogodkov ni ta okoliščina nič prizadela: npr., tatvine koles ostajajo presenetljivo stabilne za petletno in za enoletno obdobje.

Če povzamemo zgoraj povedano, menimo, da lahko z dovolj gotovosti ocenimo, da je bila med obema merjenjema konvencionalna kriminaliteta (razen pri nekaterih tipih, povezanih z vozili) v določenem porastu, nasilna in "kontaktna" premoženjska kriminaliteta bolj od drugih vrst.

Vse številke so za celo Slovenijo precej bolj zmerne kakor za Ljubljano. Morda je zanimivo dejstvo, da so številke za Slovenijo v letu 1997 precej podobne številkam za Ljubljano leta 1992. Ker smo takrat anketirali samo Ljubljancane, ne vemo, ali je bila takrat razlika med mestom in deželo manjša in se je položaj poslabšal predvsem v mestih, ali pa Slovenija

kot celota pri kriminaliteti "zaostaja" za prestolnico. Zanimivo bo spremljati naslednje kroge ankete (če bomo imeli možnost še nadalje anketirati vso deželo), ki bodo odgovorili na to vprašanje. K razlikam, ki se pojavljajo med večjimi in manjšimi kraji, pa se še povrnemo v poglavju o vplivu neodvisnih spremenljivk.

2.1. Mednarodna primerjava

V tretjem krogu ICVS se je celoten postopek nekoliko zavlekel. Vrsta držav je zaradi težav s financiranjem ankete le-to opravila leta 1997 (tudi mi), leto dni za mednarodnim načrtom in za večino (zlasti zahodnih) držav. Ena izmed posledic je tudi ta, da so bili rezultati ankete na mednarodni ravni doslej objavljeni v omejenem obsegu. V času priprave tega poročila nam tako niso na voljo rezultati iz dežel v "tranziciji" (kamor prištevajo tudi Slovenijo) niti dežel v razvoju.

K sreči pa je že leta 1997 Ministrstvo za pravosodje Nizozemske založilo publikacijo "Criminal Victimization in Eleven Industrialized Countries – key findings from the 1996 International Crime Victims Survey", avtorjev Pat Mayhew in Jana van Dijk. V njej so povzete poglobljene ugotovitve ankete leta 1996 v skupini "industrializiranih držav", tako da lahko naše ugotovitve primerjamo s tistimi, ki nas še najbolj

zanimajo, in za katere smo že leta 1992 ugotovili, da smo še najbolj primerljivi.

V resnici se je v treh krogih ankete zvrstilo 19 industrializiranih držav: poleg evropskih še ZDA, Kanada, Avstralija, Nova Zelandija in Japonska. A le v petih izmed teh so sodelovali v vseh treh krogih. Leta 1996 jih je sodelovalo enajst: izmed evropskih Avstrija, Francija, Finska, Nizozemska, Švedska, Švica in tri dežele Velike Britanije (Anglija z Walesom, Škotska in Severna Irska) ter ZDA in Kanada.

Predstavili bomo odstotke oškodovancev med anketiranci v teh deželah v *enoletnem* obdobju po vseh enajstih vključenih tipih konvencionalne kriminalitete, in sicer tabelarično in grafično. V Tabeli 2. je ime vsake dežele opremljeno tudi s številko, ki pomeni velikost neto vzorca, številke v tabeli pa pomenijo odstotke oškodovancev. Grafično (Slika 1.) pa predstavljamo odstotek oškodovancev (oškodovanih enkrat ali večkrat) po zadetnem tipu kriminalitete v Sloveniji, v primerjavi z *najmanj* obremenjeno izmed omenjenih dežel, s *povprečjem* vseh enajstih, in z *najbolj* obremenjeno.⁴

Če natančneje primerjamo sliko 1. in podobno iz ankete leta 1992,⁵ je opazen premik pri odstotku telesnega nasilja/resnih groženj. Tedaj smo bili pod povprečjem, zdaj smo nad njim. Podoben izrazit premik lahko opazimo pri ropih. (Pri tem moramo upoštevati, da smo leta 1992 primerjali Ljubljano z zahodnimi državami, zdaj pa primerjamo *celotno Slovenijo*; na ravni Ljubljane so odstotki še višji! Oziroma, leta 1992 bi bila najbrž primerjava cele Slovenije z zahodom še bolj ugodna.) To se ujema z ugotovitvijo, da naši podatki kažejo najbolj izrazit porast nasilnih in "kontaktnih" premoženjskih dejanj. Nad povprečjem so še vedno (vendar manj izrazito kot leta 1992) tudi spolni prestopki – zanimivo, da imata višje odstotke spolnih napadov deželi s sicer razmeroma malo kriminalitete, Avstrija in Švica.

Pri (namernih) poškodovanjih (vandaliziranju) motornih vozil smo bili in ostajamo nekoliko nad povprečjem. Rahlo pod povprečjem ostajamo pri vlomih, poskusi vloma so tudi pod povprečjem, leta 1992 so bili nad njim. Tatvine vozil so izrazito pod povprečjem. Tako bi ostalo tudi, če bi primerjali odstotke oškodovanih *lastnikov*:⁶ povprečje 11 držav je 1,4 %, pri nas 0,2 %.

TABELA 2: Mednarodna primerjava enoletnih oškodovanj – odstotki oškodovanih enkrat ali večkrat

DRŽAVA	DEJANJE	Tatvina vozila	Tatvina iz / z vozila	Pošk. vozila	Tatvina motor. kolesa	Tatvina kolesa	Vlom	Poskus vloma	Rop	Osebn. tatvina	Spolni prest.	Nasilje / grožnje
Anglija & Wales (2.171)		2,5	8,1	10,4	0,2	3,5	3,0	3,4	1,4	5,0	2,0	5,9
Škotska (2.194)		1,7	6,6	9,8	0,1	1,9	1,5	2,5	0,8	4,5	1,3	4,2
Sev. Irska (1.042)		1,6	3,1	6,7	–	1,2	1,5	1,1	0,5	2,5	1,2	1,7
Nizozemska (2.008)		0,4	5,4	10,0	0,7	9,5	2,6	3,3	0,6	6,8	3,6	4,0
Švica (1.000)		0,1	3,0	7,1	1,4	7,0	1,3	1,1	0,9	5,7	4,6	3,1
Francija (1.003)		1,6	7,2	8,3	0,8	2,8	2,4	2,2	1,0	4,0	0,9	3,9
Finska (3.899)		0,4	2,9	4,3	0,2	5,1	0,6	0,7	0,5	3,2	2,6	4,1
Švedska (1.000)		1,2	4,9	4,6	0,5	8,8	1,3	1,1	0,5	4,6	2,9	4,5
Avstrija (1.507)		0,2	1,6	6,7	–	3,3	0,9	0,5	0,2	5,1	3,8	2,1
ZDA (1.003)		1,9	7,5	6,7	0,2	3,3	2,6	3,0	1,3	3,9	2,5	5,7
Kanada (2.134)		1,5	6,2	6,2	0,1	3,3	3,4	2,8	1,2	5,7	2,7	4,0
Najmanj		0,1	1,6	4,3	0,1	1,2	0,6	0,5	0,2	2,5	0,9	1,7
Povprečno		1,2	5,1	7,3	0,5	4,5	1,9	2,0	0,8	4,6	2,6	3,9
Največ		2,5	8,1	10,4	1,4	9,5	3,4	3,4	1,4	6,8	4,6	5,9
SLOVENIJA (2.053)		0,2	5,2	7,9	0,2	2,0	1,9	1,6	0,9	3,4	3,0	4,6

Kaj je mogoče reči k tej podobi?

Predvsem, naši podatki nikjer izrazito ne odstopajo od povprečja 11 industrializiranih držav – ki zagotovo predstavljajo zelo omejen vzorec vseh zahodnih držav, pri tem pa se med seboj precej razlikujejo, a videti je, da so za nas ustrezen primerjalni okvir.

pri nas 0,2 %. V povprečju se "držimo" pri tatvini z/iz vozila, pod povprečjem pa smo pri osebnih tatvinah in tatvinah koles in motornih koles.

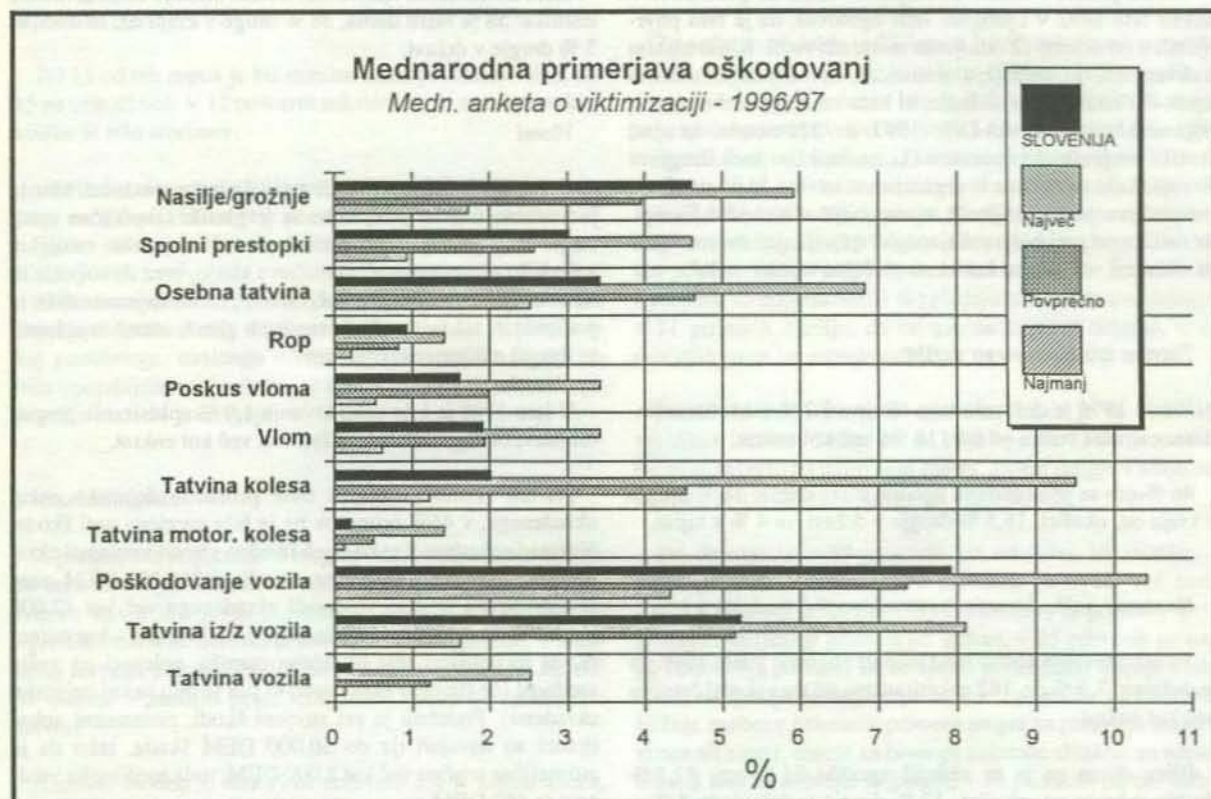
Primerjalno je podoba razmeroma ugodna, a znova je treba opozoriti, da v nasprotju z običajno podobo o samih sebi dejanja z elementi nasilja niso le porasla, temveč so (glede na

⁴ Podatki v tabeli so povzeti po Mayhew & van Dijk, op.cit., Appendix 4, Table 1.

⁵ Glej Pavlovič, RKK 44/1993/2, str. 135.

⁶ Primerjani odstotki namreč temeljijo na vseh anketirancih, ne le lastnikih.

SLIKA 1: Primerjava enoletnih oškodovanj v Sloveniji z najmanj, najbolj in povprečno obremenjeno deželo.

podatke, ki so nam na voljo) ponekod celo presegla povprečje razvitih držav.

Čeprav je omenjena publikacija natančneje predstavila le ugotovitve iz 11 držav, je pri določenih zaključnih analizah segla tudi po podatkih, ki so pravočasno prispeli iz držav v prehodu. Avtorji ugotavljajo, da so nasploh najpomembnejši prediktivni dejavniki resnejših oblik kriminalitete (zlasti vlomi, tatvine avtomobilov in kontaktna kriminaliteta), stopnja urbaniziranosti in bogastvo države, pa tudi dejavnik, imenovan "ekonomsko naprežanje" (economic strain), opredeljen z deležem mladih moških, ki so nezadovoljni z dohodkom gospodinjstva. Po stopnji urbanizacije in splošnemu bogastvu smo blizu drugim zajetim državam v prehodu. Glede na te dejavnike je v Sloveniji, Poljski, Slovaški, Latviji in Gruziji resna kriminaliteta nekoliko pod pričakovano ravni, Češka in Estonija pa sta nad pričakovano ravni. Izmed zahodnih držav je najbolj nad "pričakovano" ravni Anglija (z Walesom), najbolj pod njo (torej z manj kriminalitete, kot napoveduje model) pa Avstrija.⁷

2.2. Podrobnejši pregled oškodovanj po posameznih vrstah kaznivih dejanj

V tem podpoglavju želimo predstaviti zanimivejšo ugotovitev glede podrobnosti, po katerih anketa sprašuje po uvodni ugotovitvi oškodovanja, razen ocene resnosti dogodka, ki jo obdelujemo kasneje, v zvezi z prijavljanjem policiji, o katerem tudi ne bomo razpravljali tu. Povzeli bomo podatke za celoten slovenski vzorec, ob obtežitvi ljubljanskega podvzorca zaradi nadzorčenja.

Tatvine motornih vozil

Tatvine motornih vozil so še posebno (statistično) redka oblika oškodovanja: zabeležili smo skupno 25 primerov (ko smo spraševali za petletno obdobje), od tega so bili 4 primeri v ciljnem letu 1996. Nobeno gospodinjstvo ni doživelo več kot ene take tatvine v letu 1996.

Blizu doma je bilo ukradeno 8 vozil, 3 drugje v kraju ali okolici, 5 drugje v državi, in kar 8 v tujini, kar je zanimiv podatek.

⁷ Mayhew & van Dijk, op.cit., str. 60-64.

Vozilo je bilo lastniku povrnjeno v 9 od 25 primerov. V anketi leta 1992 v Ljubljani smo ugotovili, da je bilo povrnjenih 8 od skupaj 12 odtujenih motornih vozil. Kljub nizkim frekvenkam, ki otežujejo statistično ovrednotenje, smemo ugotoviti izrazito poslabšanje, ki kaže na spremembo narave pojava. Mayhew in van Dijk (1997, str. 22) menita, da upad števila vrnjenih avtomobilov (ki ga beležijo tudi drugje v Evropi) kaže na načrtne in organizirane tatvine, ki jih spodbuja povpraševanje po rabljenih avtomobilih v Vzhodni Evropi, za razliko od prej bolj razširjenega "sposojanja" avtomobilov za občasno vožnjo, po kateri so običajno vozilo našli.*

Tatvine iz/z motornega vozila

V letu 1996 je doživelo tako tatvino 5,2 % odstotka anketirancev, vsak sedmi od teh (14 %) več kot enkrat.

46 %-om se je to zadnjič zgodilo blizu doma, 31 % drugje v kraju oz. okolici, 16,5 % drugje v državi, in 4 % v tujini.

Namerna poškodovanja motornih vozil (vandalizem)

Ta oškodovanja sodijo med najbolj pogosta; v letu 1996 jih je doživelo 7,9 % oz. 162 anketirancev, od tega skoraj četrtina več kot enkrat.

Blizu doma se je to zadnjič zgodilo 51 %-om, 32,5 % drugje v kraju oz. okolici, 12 % drugje v državi, in 3 % v tujini.

Tatvine motornih koles

Tako kot smo zabeležili sorazmerno manj lastnikov motornih koles kot pred petimi leti, je manj tudi tatvin teh vozil. Za petletno obdobje je bilo vseh 22, od tega v letu 1996 le 4. Toda od teh štirih oškodovancev sta bila dva v letu 1996 okradena kar dvakrat.

Zadnjič se je to zgodilo dvanajstim (od 22) blizu doma, preostalim pa drugje v kraju oz. okolici.

Tatvine koles

Tatvin koles je bilo kajpak več, oškodovanih je bilo 6,6 % vseh anketirancev oz. njihovih gospodinjstev (upoštevana so bila vsa kolesa, tudi otroška), oz. 136, od tega 41 oz. 30 % v letu 1996. Kar 16 % oškodovancev je doživela tako tatvino več kot enkrat.

Tako kot motorna kolesa tudi kolesa kradejo blizu bivališča lastnika: 58 % blizu doma, 38 % drugje v kraju oz. okolici, in 3 % drugje v državi.

Vlomi

O vlomih bomo predstavili malo drugačne podatke. Morda je koristno tudi navesti, kako se je glasilo izhodiščno vprašanje: "Ali je v zadnjih petih letih kdo dejansko vstopil v vašo hišo ali stanovanje, vključno s kletjo, brez dovoljenja in ukradel ali skušal ukrasti kako stvar? Tu ne štejemo tatvin iz počitniških hiš (vikendov), zunanjih garaž, raznil lop, barak in drugih zaklenjenih objektov."

V letu 1996 je bilo oškodovanih 1,9 % anketiranih gospodinjstev, od tega kar skoraj četrtina več kot enkrat.

Pri teh vlomih je bilo v 64% primerov dejansko nekaj ukradenega, v 46% primerov pa je bila narejena tudi škoda. Nekateri anketiranci so navajali izredno visoke vrednosti ukradenega premoženja pri vlamu – tudi po 250.000 DEM, zato je aritmetična sredina vrednosti ukradenega več kot 12.000 mark.⁹ Toda medianska vrednost je pri 600 DEM – kar pomeni, da je polovici bila ukradena manjša, polovici pa večja vrednost (če štejemo samo tiste, ki jim je bilo nekaj dejansko ukraden). Podobno je pri storjeni škodi: posamezni anketiranci so navajali tja do 50.000 DEM škode, tako da je aritmetična sredina več kot 2.000 DEM, toda medianska vrednost je 150 DEM.

Poskus vloma je doživelo v letu 1996 1,6 % gospodinjstev, od tega dobra petina več kot enkrat.

Ropi

Vprašanje se je glasilo: "Ali vam je v zadnjih petih letih kdo kaj vzel ali skušal vzeti z uporabo sile ali grožnje?"

V vzorcu smo zabeležili 52 ropov v petletnem obdobju, od tega jih je bilo v letu 1996 storjenih 18 oziroma je tako odgovorilo 0,9 % vseh anketirancev, četrtina teh več kot enkrat. V enem letu je torej v Sloveniji oropan (ali pa je bil rop vsaj poskušan – izmed 52 primerov je bilo dejansko nekaj ukradenega v dvajsetih) skoraj odstotek ljudi (kot smo videli, smo s tem za desetinko odstotka nad povprečjem razvitih držav) – starejših od 16 let. Pri takih dejanjih obžalujemo, da tovrstna metodologija ne more zajeti tudi mlajših oseb, kajti le-te so še posebno ranljive.

Izmed 52 oropanih anketirancev se je to (zadnjič, ko se je to zgodilo) petim zgodilo v lastnem domu, petim blizu doma,

* Mayhew in van Dijk, op.cit., str. 22.

⁹ V primeru asimetrične distribucije izjemno visoke vrednosti močno vplivajo na izračun aritmetične sredine.

21 drugje v kraju oz. okolici, 13 drugje v državi in štirim v tujini.

Pri 18 od teh ropov je bil storilec eden, pri sedmih dva, pri 15 pa trije ali več. V 12 primerih anketiranec ni vedel povedati, koliko je bilo storilcev.

Storilcev ni poznalo 28 žrtev (58 %), 5 žrtev je poznalo (vsaj enega) po videzu, 9 je poznalo (vsaj enega) po imenu, 7 pa jih ni videlo storilca.

Oškodovanci so v 12 primerih (23 %) izjavili, da je bilo pri dejanju navzoče orožje – v 9 primerih nož, sicer pa palica ali kaj podobnega, strelnega orožja ni opazil nihče. Orožje je bilo uporabljeno za grožnjo v 9 primerih, v dveh primerih pa je prišlo tudi do prerivanja.

Osebnostne tatvine

Vprašanje se je glasilo: "Poleg tatvin, ki vključujejo silo, je še mnogo drugih vrst tatvin osebnega premoženja, kot npr. žepnih tatvin ali tatvin denarnic, listnic, zlatnine, športne opreme, bodisi na delovnem mestu, v šoli, v gostilni, v sredstvih javnega prevoza, bodisi na plaži ali na cesti. Ali ste bili vi osebno v zadnjih petih letih žrtev katere od omenjenih tatvin?"

Osebno tatvino je leta 1996 doživelo 3,4 % anketirancev, od tega 17 % več kot enkrat.

Blizu doma se je to (zadnjič) zgodilo 19 %, 51 % drugje v kraju oz. okolici, 14,5 % drugje v državi in 14 % v tujini.

V 28,5 % primerov je imela žrtev ukradeni predmet pri sebi, ostali so bili izmaknjeni kot nenadzorovani predmeti.

Spolni prestopki

Anketa sprašuje o teh dejanjih samo ženske. Vprašanje se je glasilo: "Ljudje včasih primejo, se dotaknejo ali napadejo druge iz spolnih nagibov na resnično žaljiv način. To se lahko zgodi v lastnem domu ali kje drugje, npr. v gostilni, na cesti, v šoli, v sredstvih javnega prevoza, v kinu, na plaži ali pa na delovnem mestu. Ali vam je v zadnjih petih letih kdo storil kaj takega?"

O zanesljivosti odgovorov je težko soditi. Uveljavljeno mnenje je, da ne le uradni podatki, ampak tudi ankete dobivajo na tako občutljiva vprašanja podcenjene odgovore. O marsikateri neprijetni zadevi se je ženski gotovo težko pogovarjati z neznancem, od katerega si ne more obetati nobene pomoči. O tovrstnih zadevah se je zagotovo povsem drugače pogovarjati kakor o tatvinah.

Kakor koli, oglejmo si, kar smo pač dobili.

Za petletno obdobje je 75 izmed 1.058 anketirank omenilo tak dogodek; od tega jih je v letu 1996 to doživelo 32. Z drugimi besedami, v enem letu je 3 % vseh anketirank doživelo spolni prestopek. Od teh jih je 14 to doživelo v letu 1996 enkrat, 3 dvakrat, 4 trikrat, 3 štirikrat, 6 pa pet ali večkrat.

Izmed 75 takih dejanj jih je 45 (60 %) žrtev ocenila kot žaljivo vedenje, 19 (25 %) kot nedostojen napad, 8 (11 %) kot poskus posilstva in en primer kot posilstvo. Žrtve na 46 izmed teh 75 dogodkov (61 %) gledajo kot na kazniva dejanja, v 21 primerih mislijo, da ne gre za kazniva dejanja, v 11 primerih pa se ne morejo odločiti.

Izmed 75 žrtev jih je 5 omenilo, da se je to (zadnjič) zgodilo v lastnem domu, 22, da se je zgodilo blizu doma, 14-im se je zgodilo na delovnem mestu, 28-im drugje v kraju oz. okolici, petim drugje v državi in eni v tujini.

Pri dejanju je v 65 primerih bil udeležen en storilec, v enem primeru dve osebi, v 5 primerih pa tri ali več oseb. Žrtev v polovici primerov (38) storilca(ev) ni poznala. V 11 primerih ga (jih) je poznala po videzu, v 25 primerih pa tudi po imenu. Na primere, ko so spolni prestopniki bližnje osebe žrtve, torej odpade tretjina primerov. Pa vendar ne tako zelo bližnje osebe: v nobenem primeru ne gre za partnerja (zakonskega ali sicer), enkrat za bivšega zakonca, dvakrat za sorodnika, 5 krat za dobrega prijatelja, v 16 primerih pa za "nobenega od omenjenih".

Orožje je bilo navzoče v 4 izmed 75 teh dejanj, in sicer dvakrat nož, in dvakrat predmet, ki se lahko uporabi kot orožje. V dveh primerih je bilo orožje uporabljeno za grožnjo, dvakrat pa je prišlo tudi do dejanskega dotika.

Telesni napad/resna grožnja

Vprašanje se je glasilo: "Poleg dogodkov, o katerih smo že govorili, bi vas vprašal, ali vas je osebno v zadnjih petih letih kdo napadel ali pa vam je grozil na tak način, da ste se resnično ustrašili. To se je lahko zgodilo bodisi doma ali kjerkoli drugje, npr. v gostilni, na cesti, v šoli, v sredstvih javnega prevoza, na plaži ali na vašem delovnem mestu."

V petih letih se je kaj takega zgodilo 11,5 % anketirancev, v enem letu (1996) pa 4,6 % anketirancev oz. 95-im. Kar 41 % izmed teh je v letu 1996 to doživelo več kot enkrat. Več kot odstotek vseh anketirancev doživi nasilje tri – ali večkrat v letu dni.

Glede deleža groženj in konkretnjšega nasilja žrtve pravijo, da je šlo v dveh tretjinah (64 %) primerov za grožnjo, v tretjini primerov (34 %) pa je bila uporabljena fizična sila.

14 % žrtev nasilja ga je zadnjič, ko se je zgodilo, doživelo v lastnem domu. 38 % ga je doživelo blizu doma, 17 % na delovnem mestu (2 % vseh anketirancev!), 24 % drugje v kraju oz. okolici, 4 % drugje v državi in pol odstotka (ena žrtev) v tujini.

V 55 % primerov je šlo za posameznega nasilneža, v 40,5 % pa je bilo storilcev več. Žrtev ni poznala storilca(ev) v 38 % primerov, v 15 % ga (jih) je poznala po videzu, v 46 % primerov pa tudi po imenu. Od teh 107 oseb, ki so doživle nasilje od razmeroma dobro znane osebe (5 % vseh anketirancev, resda v petletnem obdobju), jih je 5 doživelo nasilje od zakonca, 8 od bivšega zakonca, 2 od bivšega fanta, 13 od sorodnika, 7 od dobrega prijatelja, in 72 od nobenega od omenjenih.

Kot rečeno, je šlo za nasilje v eni in grožnje v dveh tretjinah primerov. Orožje je bilo navzoče v 17 % primerov, in sicer 12 krat nož, 8 krat strelno orožje, 4 krat palica in 15 krat drug predmet, ki ga je mogoče uporabiti kot orožje. Orožje je bilo največkrat uporabljeno za grožnjo, v 9 primerih pa je prišlo do dotika.

Telesne poškodbe je dobilo 57 žrtev (2,8 % celega vzorca v petih letih), 34 jih je zato poiskalo zdravniško pomoč.

Ustavimo se še nekoliko pri potrošniških goljufijah in primerih podkupljivosti, ki so v anketi nekako "pritaknjeni" k oblikam konvencionalne kriminalitete, z njimi pa se v drugih podpoglavjih ne bomo posebej ukvarjali.

Potrošniške goljufije

Da je v zadnjem letu doživelo potrošniško goljufijo (tu nismo spraševali za petletno obdobje), je izjavilo 11,4 % anketirancev v Sloveniji in 17,4 % v Ljubljani. To ni malo, je pa precej bolje kot leta 1992, ko se je v Ljubljani počutilo vsaj enkrat ogoljufane 24,3 % anketirancev. V omenjenih 11 industrializiranih deželah se odstotki gibljejo med 4 % (S. Irska) in 15 % (Finska).¹⁰

Kasneje bomo videli, da je med Ljubljančani precej zrasel strah pred kriminalom in upadlo zaupanje v policijo. Podatki o goljufijah kažejo, da se nam je vsaj kot potrošnikom nedvomno izboljšala kakovost življenja.

V več kot polovici primerov anketiranci goljufije sumijo kako trgovino (6 % vseh anketiranih), po pet odstotkov goljufij (po 0,5 % vseh anektiranih) je bilo povezanih s hišnimi popravili (vključno z gradnjo in adaptacijo), popravilom avtomobila in gostinskimi objekti; pri preostalih 30 % (3,4 % vseh anketirancev) je šlo za kaj drugega.

Goljufijo je prijavilo policiji le 4 % žrtev. Pač pa so v večjem odstotku kot žrtve 11 tipov konvencionalne kriminalitete javljali "drugi službi", namreč 9,5 % – najverjetneje civilnemu potrošniškemu združenju ali pa vladnemu uradu za potrošnike.

Primeri podkupljivosti – korupcija

Leta 1992 smo v Ljubljani ugotavljali, da je 0,6% anketirancev v predhodnem letu doživelo, da bi "katerikoli od državnih uslužbencev, npr. carinski uslužbenec, policist ali inšpektor, zahteval ali pričakoval, da plačate za njegove usluge podkupnino", kot se je glasilo vprašanje. V letu 1997 je na isto vprašanje pritrdilno odgovorilo 1,5 % anketirancev, številka za vso Slovenijo je 1,2 %. Številka se ne zdi visoka, a v razvitih državah se giblje med 0,0 % (S. Irska) do 0,7 % (Francija in Avstrija).¹¹ S tega vidika se zdi tudi naš odstotek previsok, ni pa tak, da bi upravičeval nenehnih govoric o vsesplošni korupciji. Pravzaprav se pri nas največ govori o korupciji "visoke ravni", kjer zamenja lastnika velik denar. Na ravni vsakodnevnega življenja, kot je videti, se podkupljivost dotakne "navadnega" človeka poredko.

Izmed 25 zabeleženih primerov podkupljivosti naj bi šlo v 9 primerih za carinskega uslužbenca, v dveh primerih za policista, v dveh primerih za drugega vladnega uslužbenca, v osmih primerih za nekoga drugega, trije anketiranci pa tega niso vedeli ali pa niso želeli povedati. Anketa z omenjanjem "državnih" uslužbencev morda odvrta anketirance od misli na zdravnike, ki niso bili omenjeni. Morda pa so zgodbe o podkupovanju v zdravstvu na trhljih nogah, ali pa so vsaj bile na trhljih nogah leta 1996.

Le dve žrtvi od 25 sta prijavili korupcijo policiji, le ena pa je primer javila drugi službi.

2.3. Pomoč žrtvam

Posebna pomoč žrtvam kriminalitete je pri nas nov pojav. Čeprav so že pred desetimi leti nastale prve civilne pobude v obliki telefonskih števil za pomoč ženskam in otrokom, žrtvam nasilja, je v širši družbi, zlasti pa na ravni države, bila tuja misel, da žrtve kriminalitete utegnejo potrebovati neko posebno, specializirano pomoč, poleg splošne skrbi za socialno in zdravstveno varstvo prebivalstva – morda tudi zato, ker je le to bilo na razmeroma visoki ravni. Vzporedno s tem, ko postajamo država, bolj podobna drugim, postajajo zanimivejši tudi koncepti, ki so na zahodu uveljavljeni že desetletja. Medtem ko mora država šele ustanoviti fond za pomoč tovrstnim žrtvam, ravno te dni (junij 1998) slišimo o začetku delovanja novega združenja za pomoč žrtvam.

¹⁰ Mayhew & van Dijk, op.cit., Appendix 4, Table 5.

¹¹ Prav tam, Appendix 4, Table 4.

Kakšne pa so potrebe? Nekaj malega lahko o tem izvem tudi iz naše ankete.

V tem krogu ankete je izpadlo vprašanje, kdo izmed bližnjih oseb (sorodnikov, prijateljev) je žrtvi pomagal. Pri štirih izbranih (hujših) tipih dogodkov pa je ostalo vprašanje, ali je žrtev dobila pomoč od posebne službe, in če ni, ali bi bila dobrodošla. Vprašani sta se glasili takole:

“V nekaterih državah so organizirali službe, ki pomagajo žrtvam kriminala na tak način, da jim dajejo informacije ali pa jim nudijo praktično in čustveno podporo. Je vam morda pomagala taka specializirana služba?”

“Ali mislite, da bi vam usluge “specializirane” službe za pomoč žrtvam kriminala koristile?”

Da ne bi vprašanje izzvenelo kot neumestno (v primeru trivialnih dogodkov) je bilo zastavljeno tistim žrtvam, ki so dejanje javile policiji in/ali pa so izjavile, da je bilo dejanje dokaj resno.

Žrtve vlomov so v 7 od 94-tih primerov izjavile, da jim je taka služba pomagala. Težko si je predstavljati, kaj so imele v mislih, če ne kar policijo. Da pa bi pomoč take službe bila koristna, je izjavilo 67 žrtev oz 77 % vprašanih.

Nobena žrtev ropa – imed 27, ni bila deležna take pomoči, da pa bi bila koristna, jih je menilo 16 oz. 61 %.

V Ljubljani je pomoč ob spolnem napadu dobila 1 žrtev, ki v skupnem vzorcu zaradi obteževanja Ljubljane ne pride do izraza. Izmed 27 žrtev v skupnem vzorcu, ki smo jim zastavili

vprašanje o morebitni koristnosti, jih je 22 odgovorilo pritrdilno, oz. 83 %.

Žrtve nasilja/groženj so po lastnih izjavah dobile tako pomoč (morda zdravstveno?) v 2 % primerov (3/134); da bi bila koristna, meni 100 izmed preostalih 131 vprašanih, oz. 76 %.

Številke so primerljive z mednarodnimi v tistem delu, ki govori o koristnosti, ne pa tudi v prvem delu. V Angliji z Walesom je npr. dobilo pomoč 21 % žrtev vloma, 19 % žrtev ropa, tretjina žrtev spolnega nasilja ter 15 % žrtev nasilja/groženj – res pa je s temi odstotki ta dežela na čelu že omenjenih 11 industrializiranih držav, v katerih je bila anketa opravljena leta 1996.

Odstotki tistih, ki menijo, da bi bila pomoč koristna, pa se gibljejo takole: za vlome med 51 in 74 %, za rope med 45 in 80 %, za spolne napade od ene četrtine do 100 %, in za nasilje/grožnje med 45 in 66 odstotki.¹²

Večina žrtev resne kriminalitete bi torej potrebovala in cenila pomoč – pri nadaljnjem razvijanju družbe in države je torej treba upoštevati te potrebe. Zlasti pa se mora država zavedati, da je s tem, ko je nase prevzela boj proti kriminaliteti (državljenom ni dovoljeno vzeti pravice v svoje roke), dobila tudi odgovornost za primere, ko preprečevanje ni uspešno in so ljudje prizadeti.

(Se nadaljuje. Prihodnjič: Prijavljanje dogodkov oz. “temno polje” kriminalitete.)

¹² Mayhew & van Dijk, op.cit, Appendix 4, Table 14.

International (Crime) Victimization Survey – Slovenia (Ljubljana) 1992 – 1997

Zoran Pavlović, Ph.D. in Psychology, Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

The paper introduces a series in which results of the two sweeps (1992 and 1997) of IC(V)S in Slovenia will be presented. In this issue, goals and methodology of the survey are outlined, and the main findings regarding conventional criminal victimization trends in 5 years presented. Generally, we have found the incidence rates to be quite stable, but violent and contact property crime displays upward trend. In the paper we also outline more detailed findings regarding individual crime/victimization types included in the survey, and attitudes of crime victims regarding their need for help by a specialized agency – majority of victims would welcome such an opportunity. The findings are compared to available results of the same survey in 11 industrialized countries.

Key words: crime, crime statistics, victimization survey, victimization, victims, Slovenia

UDC 312.7 (497.4)